

EL TERRITORI.

CAP A UNA DEFINICIÓ DE L'ESPAI SOCIAL

María Jesús de Pedro Michó, Eva Ripollés Adelantado, Laura Fortea Cervera
Museu de Prehistòria-SIP

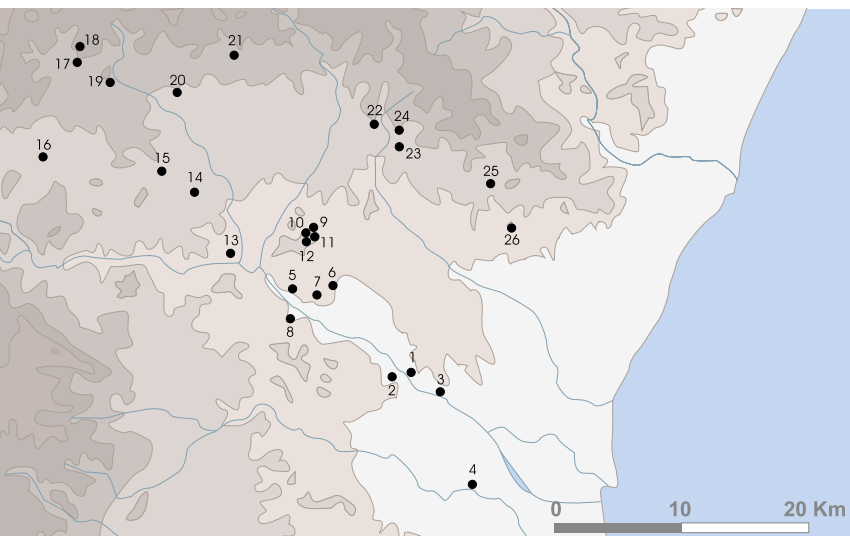
El marc cronològic

Fa aproximadament 4.000 anys va començar l'edat del bronze a Europa i a la península Ibèrica. El terme es refereix, en línies generals, al període de desenvolupament de la metal·lúrgia, amb el descobriment dels aliatges, en concret l'aliatge de coure i estany que dóna com a resultat bronze autèntic. La generalització de l'utilitatge metàl·lic, primer de coure i després de bronze, posarà fi, gradualment, a la indústria de la pedra, reduïda a les destrals i les aixes polides i a les dents de falç de sílex. No obstant això, l'escassetat de mineral de coure a les nostres terres disminueix la importància del paper que va jugar la metal·lúrgia (Lull et al, 2014).

És per això que el procés ha de situar-se, preferentment, en un context determinat per l'inici de la complexitat social, atenent a la presència de rituals funeraris

desiguals; a la diferència de grandària entre els assentaments, que tradueix una diversificació de funcions o relacions d'interdependència entre ells; a la fortificació d'alguns poblats; als canvis en l'elecció dels territoris d'assentament o a la transformació en les tecnologies agrícoles i ramaderes, encaminades a una producció més segura. És a dir que són les innovacions en tecnologia agrària les que justifiquen l'acumulació de la riquesa en poques mans i el desenvolupament d'estructures socioeconòmiques complexes, cacicats o estats, en un procés iniciat en el calcolític i que continua durant el II mil·lenni aC, especialment al sud-est de la península Ibèrica amb la Cultura d'El Argar.

En terres valencianes, l'edat del bronze es desenvolupa cronològicament entre el calcolític i la Cultura Ibèrica, període amb una duració superior al miler d'anys que es pot subdividir en un bronze antic i ple, entre el 2200 i el 1500 BC en dates calibrades; a partir del 1500 el bronze tardà i, amb el canvi de mil·lenni, el bronze final.

Jaciments de l'edat del bronze de les comarques de l'Horta, Camp de Túria i els Serrans.

1. Lloma de Betxí, Paterna.
2. Els Carassols, Riba-roja de Túria.
3. Despeñaperros, Paterna.
4. Muntanyeta de Cabrera, Torrent.
5. Llometa del Tio Figuetes, Benaguasil.
6. Ermita de Montiel, Benaguasil.
7. L'Alteret, Benaguasil.
8. El Gargao, Vilamarxant.
9. La Torreta, Lliria.
10. Tossal de Sant Miquel, Lliria.
11. El Puntalet, Lliria.
12. Cova del Cavall-Collado de la Cova del Cavall, Lliria.
13. Cerro Partido, Pedralba.
14. Cova Foradada, Lliria.
15. Rambla Castellarda, Lliria.
16. La Atalayuela, Losa del Obispo.
17. Puntal de Cambra, Villar del Arzobispo.
18. Castillarejo de los Moros, Andilla.
19. Casa de Camp, Casinos.
20. Penya-roja, Lliria.
21. Ombria Negra, Lliria.
22. Puntal dels Llops, Olocau.
23. Les Solaniques, Olocau.
24. Penya Roja, Olocau.
25. Els Trencalls, Nàquera.
26. Els Germanells, Rafelbunyol.

Les terres meridionals valencianes s'engloben en l'anomenada Cultura d'El Argar la qual representa la manifestació més brillant de l'edat del bronze peninsular i s'estén per terres d'Almeria, Granada i Múrcia, arribant a les comarques alacantines fins al riu Vinalopó; present en jaciments com San Antón, d'Oriola, Laderas del Castillo, de Callosa de Segura, o el Tabaià, d'Asp. Els seus poblats presenten un urbanisme molt desenvolupat, amb construccions de caràcter públic i instal·lacions per a emmagatzemar qualsevol classe de béns necessaris per a la comunitat, un emplaçament estratègic i sistemes de fortificació en funció de l'explotació econòmica del territori i del control de les rutes del comerç. Les necròpolis argàriques es troben en l'interior dels llocs d'habitació amb tombes individuals i dobles, en cistes, urnes (*pithoi*)

i coves artificials. Els aixovars, amb punyals, alabardes i adorns metàl·lics, ceràmica i objectes d'os i de pedra, indiquen el prestigi, la riquesa i el poder de determinats individus, signe evident de la jerarquització social existent (Aranda i Esquivel, 2007; Contreras, 2004).

Al nord del Vinalopó, diversos grups culturals comparteixen una sèrie de característiques generals, tot i que no es poden aplicar criteris d'uniformitat com en el cas d'El Argar. L'anomenada cultura del bronze valencià presenta una sèrie de característiques pròpies en relació amb els

seus aixovars metàl·lics i ceràmics, en els quals escassegen els adorns de plata i or, falten les alabardes i espases, i les tulipes clàssiques de la tipologia ceràmica argàrica; i amb el ritual funerari, menys diferenciat que a El Argar, i generalment no hi ha aixovar. La diversitat quant al tipus d'enterrament, individuals o amb escàs nombre d'individus, tradueix el naixement d'una incipient jerarquització social, però sens arribar a la complexitat present en els assentaments i necròpolis argàrics del tipus de Fuente Álamo o El Argar en Almeria. Quant als poblats, aquests presenten un menor desenvolupament urbanístic que a El Argar, tendeixen a situar-se en llocs elevats i mostren un domini correcte de les tècniques constructives en pedra i fang, ben adequats a la topografia de les muntanyes, amb bancals, muralles i departaments de planta rectangular, sovint disposats a un costat i a l'altre d'un carrer central.

L'edat del bronze a les comarques de l'Horta i Camp de Túria

Per a acostar-nos al coneixement de les societats del passat és necessari determinar l'espai social dels diversos grups culturals. Allò que alguns autors defineixen com el conjunt dels llocs on tota societat du a terme les seues activitats de producció, distribució, intercanvi i consum; i el medi físic on cada societat articula el conjunt de relacions socials que permeten la seua sostenibilitat i desenvolupament, com en el cas de l'espai social d'El Argar, o del grup cultural de la cubeta de Villena, exemples que es presenten en aquest llibre.

Quant a la Lloma de Betxí, jaciment del bronze ple i culturalment adscrit al bronze valencià, passarem a analitzar el territori on *a priori* situem el seu espai social,

Al fons de la imatge, vista del jaciment dels Carassols, a l'altre costat del riu Túria.

en relació amb altres poblats de cronologia semblant ubicats en les comarques de l'Horta i Camp de Túria i, en menor grau, dels Serrans. I centrarem la nostra atenció, principalment, en el lloc on s'instal·len, el model o patró d'assentament, o com s'articulen les relacions entre les diferents comunitats.

La Lloma de Betxí es troba en un turonet d'escassa altura amb un desnivell de tan sols 15 m en relació amb les terrasses de la seua part baixa i de 25-30 m pel que fa a les terres planes que l'envolten. L'absència de muralles i la seua escassa elevació l'allunyen d'un model d'emplaçament amb preocupació defensiva. El control visual que es pot exercir des de la Lloma és limitat, per estar envoltada de turons d'una altura igual o major on no s'han trobat restes d'altres poblats. Únicament el de Muntanyeta de

Vas carenat amb decoració incisa en ziga-zaga.

Vas carenat decorat amb incisions fines verticals que formen bandes plenes d'incisions més curtes horitzontals.

Cabrera i el més pròxim d'Els Carassols, ambdós a l'altre costat del Túria, estan connectats visualment amb el jaciment. L'elecció de l'assentament, doncs, pareix estar relacionada amb l'explotació de les terres circumdants, aptes per al cultiu dels cereals i pròximes a un curs d'aigua estable. Finalment, la grandària i l'emplaçament de la Lloma no semblen indicar que es tracte d'un poblat rellevant en un marc territorial més ampli; la seua imatge recorda més la d'un llogaret o un caseriu dedicat a l'agricultura i amb escasses influències sobre altres assentaments pròxims.

En l'entorn de la Lloma es troben una sèrie de poblats xicotets com ara la Llometa del Tio Figuetes, situat en una llometa envoltada de barrancs amb un sol camí d'accés, sense muralles ni cap altre tipus de defenses, i les seues estructures d'habitació es redueixen a dos habitatges i un abocador als seus peus. Altres exemples són l'Ermita de Montiel, l'Alteret, Els Carassols, El Alto de los Castillejos o El Gargao, tots ells pròxims entre si, desconexem les seues estructures i la cronologia ja que no s'han fet excavacions en cap d'ells. A excepció de l'Ermita de Montiel, la seua dimensió pareix indicar que es tracta de caserius xicotets o llogarets, precedents del poblament rural dispers que es troba plenament configurat en època ibèrica. La proximitat d'aquests jaciments i el seu caràcter de xicotets nuclis desproveïts de defenses, pròxims a la Lloma i a les terres de cultiu de l'horta del Túria, no permet una interpretació en termes d'estructuració del territori, cap d'ells no sembla que haja exercit una major

autoritat sobre els altres; i l'escàs control visual que hi ha no indica problemes de defensa (de Pedro, 1998).

En l'espai més ampli del Camp de Túria i els Serrans, a més dels citats anteriorment, es troben nombrosos poblats de l'edat del bronze, alguns relativament pròxims entre si, com el conjunt format pel Tossal de Sant Miquel, la Torreta, el vessant sud-oest del Tossal i la Cova del Cavall, incloent-hi el Puntalet i el turó de la Cova del Cavall. Tots han sigut objecte d'estudi en relació amb el poblament ibèric entorn del Tossal de Sant Miquel de l'anàlisi del qual, efectuat per Bonet (1995), s'extrauen dades sobre l'ocupació de l'edat del bronze. Així, s'observa la superposició freqüent d'un assentament ibèric sobre un altre de l'edat del bronze, sobretot en llocs de difícil accés; la ubicació en turons que jalonen la cornisa de la Serra Calderona i la vora del Túria, tot i que hi ha assentaments en llomes o turons d'escassa altura com la Lloma de Betxí; o la diversitat en la grandària dels assentaments, en general entre els 800 i els 2000 m², des d'aquells més xicotets com la Llometa del Tio Figuetes, Els Carassols, o l'Alteret, als més grans com el mateix Sant Miquel, passant pels de dimensions mitjanes com la Lloma de Betxí.

L'abundància i la diversitat de jaciments podria interpretar-se en termes d'estructuració del territori; tanmateix, la seqüència cronològica es recolza en materials procedents de prospecció o d'excavacions antigues per la qual cosa no és fàcil identificar les relacions entre grups coetanis a la Lloma de Betxí. No hi ha suficients dades per

a confirmar la dita hipòtesi a la manera en la que després es coneix per a època ibèrica.

El bronze antic i ple de la Lloma està present en poblats valencians com la Muntanya Assolada, d'Alzira i el Castillarejo de los Moros, d'Andilla; la Muntanyeta de Cabrera, de Torrent i els Germanells, de Rafelbunyol, relativament pròxims a la Lloma de Betxí; i Les Solaniques, d'Olocau, conegut únicament a través de materials procedents d'espoli.

El final de l'ocupació coincideix amb els inicis del bronze tardà, període representat en diversos jaciments de l'entorn més pròxim a la Lloma, d'acord amb els materials ceràmics coneguts. Etapa en la qual s'observa un poblament agrupat en assentaments xicotets en la cornisa de la Serra Calderona i en altres més grans que coincideixen amb turons aïllats, que en molts casos seran coberts després per nivells ibèrics. La Lloma de Betxí i potser també Les Solaniques, Penya Roja, El Gargao i altres, serien el precedent immediat del poblament del bronze tardà. La seua cronologia arribaria al final del bronze ple, moment en què s'abandonarien per a no tornar a ser ocupats.

Amb posterioritat, estos poblats del bronze ple i tardà del Camp de Túria, xicotets i ubicats en llocs elevats o en llomes, es deshabiten i la població es concentra en el bronze final en assentaments de grandària major.

< Ceràmica. Peça en forma de doble T de secció rectangular plana i apèndixs corbats.